

КЫРГ
2023-35-

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
А.А. АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ ФИЛОСОФИЯ,
УКУК ЖАНА СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ
Ж.БАЛАСАГЫН атындагы
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 09.22.657

Кол жазма укугунда
УДК: 781.9:7.01(575.2) (043.3)

Корпобаева Мариям Керималиевна

**КЫРГЫЗ АСПАПТЫК КУУ ЖАНРЛАРЫНЫН
КУЛЬТУРОЛОГИЯЛЫК АСПЕКТИСИ**

24.00.01 – маданияттын теориясы жана тарыхы

маданият таануу илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2023

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институтунун маданият жана искусство таануу бөлүмүндө аткарылды.

Илимий жетекчи: Дюшалиев Камчыбек Шаменович искусство таануунун доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А. А. Алтымышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун Фольклор жана салттуу музыкалык искусствонун тарыхы, теориясы бөлүмүнүн жетектөөчү илимий кызматкери.

Расмий оппоненттери: Прыткова Людмила Александровна маданият таануунун доктору, Т. Садыков атындагы Улуттук көркөм сүрөт академиясын профессору

Кулмамбетов Жаныш Осмонович маданият таануунун кандидаты, Кыргыз Республикасынын театр ишмерлер союзунун президенти

Жетектөөчү мекеме: И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Философия жана гуманитардык дисциплиналар кафедрасы. Дареги: 720023, Бишкек ш., Саманчин көчөсү, 10.

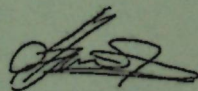
Диссертациялык иш 2023-жылдын 30-июнунда саат 15.00 до Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институтуна жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдери боюнча докторлук (кандидаттык), маданият таануу жана искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.22.657 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси 265-а.

Коргоонун идентификатору: <https://vc.vak.kg/b/092-awn-tnx-yir>.

Диссертация менен КР УИАнын Борбордук илимий китепканасынан (720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265-а) Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Илимий китепканасынан (720033, Бишкек шаары, Фрунзе көчөсү 547) жана диссертациялык кеңештин сайтынан таанышууга болот <https://vak.kg/>.

Автореферат 2023-жылдын “31” май айында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, философия илимдеринин кандидаты, доцент

З.А.Алымкулов

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз тарых изилдөөлөрүнө карасак элибиздин музыкалык маданияты, тээ байыркынын түпкүрүнө алып барат. Анын ичинен кыргыз күүлөрү улуттук маданияттын борборунда турган чоң масштабдуу көркөм өнөр. Анткени, кыргыз күүлөрү улутубузду эң байыркы замандан бери бүгүнкү күнгө чейинки басып өткөн жолундагы жашоо-турмушунун бардык жактарын музыкалык чыгармачылык формасында чагылдырылган. Элибиздин музыкалык маданиятындагы аспаптык күү чыгармачылыгы өзүнүн руханий баалуулугун сактап кылымдан-кылымга, муундан-муунга өтүп келе жатканы, көптөгөн окумуштуу-изилдөөчүлөрдү кызыктырып келген. “Комуздун үнү бар жерде, Ак калпак кыргыз эл жашайт” – деп тарыхта айтылып келгендиги жөн эместир, бул да болсо бир далил.

Күү жанрынын устаттан шакиртке нечен кылымды арытып, сансыз жылдардан бери өсүп-өнүгүп өзүнүн нукуралыгын сактап келгендиги жана көптөгөн күүлөрдүн (“Шүдүңгүт”, “Балкан-Тоо”, “Бекарстан тайчы” ж. б.) Манас бабабыздын убагына таандык экендиги белгилүү.

Күү чыгармачылыгы – бул, кыргыз элинин тарыхый жана маданий баалуулугу, ал улуттук мүнөздү билдирген, улуу мурасты сактап алып жүрүүчү нечен доорлорду басып өткөн кандайдыр бир баалуулук системасынын объективдештирилген формасы катары эсептелет.

Кыргызстанда эгемендүүлүктү алуу менен, байыркы элдин тарыхы, маданияты, көркөм өнөрү коомчулукта бүгүнкү күнгө чейин өтө жандуу кызыгууларды пайда кылып келүүдө. Учурда, көркөм өнөр тармактарынын биринен болгон элдик аспаптык күү чыгармачылыгынын тарыхыйлыгынын, салттуулугунун, жанрдуулугунун өзүнө гана мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнүн руханий баалуулугун системалуу түрдө өздөштүрүү этномаданияттык илимий негиздеги максаттар менен, билим берүүнү актуалдаштыруу шартында принципалдуу мааниге ээ.

Ошондуктан, биздин изилдөөбүздүн актуалдуулугу кыргыз элдик аспаптык күү жанрларынын өнүгүүсүнүн, өзгөчөлүктөрүнүн маанилүүлүгү, ошондой эле улуттук маданиятындагы алардын ордун максаттуу багытта өздөштүрүү менен шартталган.

Кыргыз элдик аспаптык күү чыгармачылыгына көптөгөн тарыхчы-изилдөөчүлөр, саякатчылар, музыка таануучулар, фольклорчулар, археологдор, этнографтар кайрылып келишкен. Алсак, В.В. Радлов (1885, 1995), И.Бичурин (1950) тарыхый жана этнографиялык эмгектери менен Ч. Валиханов (1958, 1985, 1995), ошондой эле этнография, фольклористика ж. б. маселелери боюнча П.Семенов-Тянь-Шанский (1946), Н. Северцев

(1873) сыяктуу изилдөөчүлөрүн жана саякатчыларын белгилөөгө болот.

XX кылымдын ичинде кыргыз элдик музыкасы боюнча көрүнүктүү окумуштуулар В.В. Бартольд (1995), С.М.Абрамзон (1971, 2013), ошондой эле ХХ кылымда фольклорчу-этнограф, музыка таануучу А.Затаевич (1971) тарабынан эң алгачкылардан болуп, музыкалык талдоонун (ладдык түзүлүшү, музыкалык стили, формасы, аткаруучулук маданияты ж. б.), В.С.Виноградов (1939, 1958, 1961, 1962, 1971, 1974) негизинде кыргыздардын тарыхый-этнографиялык изилдөөлөрүн жүргүзгөн. Мындай изилдөөнүн уландысы катары бүгүнкү күндө К. Ш. Дүйшалиевдин (2007, 2012), Ч. Т. Уметалиеванын (2008, 2016), С.Субаналиевдин (1991), Р.А.Аманованын (20170 эмгектерин эсептесек болот.

XX кылымдын аягы менен (1990) кыргыз элинин тарыхына, маданиятына көңүл буруу абдан маанилүү болду. Акыркы жылдарда элдик ырчылык аткаруучулугу менен катар, аспаптык музыкасынын тарыхый-маданият таануучулук менен байланышкан өзгөчөлүктөрү жаңы илимий-теориялык деңгээлде каралуусу калыптана баштады (мисалы, Ч. Т. Уметалиева-Баялиева "Кыргыздардын этногенези: музыка таануу аспекти").

Диссертацияда маданият таануу, музыка таануу, музыкалык этнография, фольклористика, музыканын теориясы, тарыхы, жанры ж. б. боюнча илимий маалыматтар пайдаланылды. Жогоруда айтылгандын баардыгы илимий-теориялык маанилүүлүктүн жана изилдөөнүн аталган темасынын практикалык актуалдуулугунун жогорку даражасын негиздеп, анын тандоосун шарттайт.

Диссертациянын темасынын ири илимий багыттар, илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимий академиясынын А.Алтымышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун маданият жана искусство таануу, фольклор, салттуу музыканын теориясы жана тарыхы бөлүмдөрүнүн илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин башкы максаты болуп маданият таануучулук талдоонун негизинде, кыргыз элдик аспаптык күүлөрдүн жанрдык өзгөчөлүктөрүн, анын тарыхый өнүгүүсү, маданияттагы орду жана эволюциясын мүнөздөп ачып берүү, күү жанрынын теориялык негиздерин, комуз күүлөрүн анализдөө сыяктуу маселелерин талдоо болуп эсептелет. Диссертациялык ишти аткарууда каралган максаттарга байланыштуу төмөндөгүдөй бир катар милдеттер коюлган:

1. Кыргыз салттуу музыкалык маданиятынын калыптануусунун

тарыхый жолун жана комуз күүсүнүн тарыхый өнүгүүсүн көрсөтүү;

2. Күү чыгармачылыгынын салттуулугун жана өзгөчөлүгүн ачып берүү;

3. Кыргыз күү чыгармачылыгында, күү жанрларынын улуттук маданиятындагы ордун жана эволюциясын ачып көрсөтүү;

4. Салттуу күү жанрларынын теориялык негиздерин: ладдар, метрлер, ритмдер, форма түзүлүштөрүн ачып берүү;

5. Элдик салттуу аспаптык күү чыгармачылыгынын жанрдык өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү менен талдоо жүргүзүү.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы элдик музыкалык аткаруучулук өнөрү боюнча төмөнкү маселелердин эң алгачкылардан болуп каралуусу менен аныкталат:

- кыргыз музыкалык маданиятында аспаптык күү чыгармачылыгынын биринчилерден болуп каралышы;

- кыргыз аспаптык күү чыгармачылыгында күү жанрынын маданият таануучулук менен байланышкан атайын изилдөөлөрдөн болуп эсептелиши. Анда, элдик күү жанрларынын тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү;

- элдик салттуу музыкасындагы күү чыгармачылыгынын тарыхый-маданий контекстинде көрсөтүлүүсү менен, улуттук маданиятында ээлеген ордуна зор маани берилиши;

- күү жанрынын теориялык негиздеринин: ладдарынын, метрлеринин, ритмдеринин, форма түзүлүштөрүнүн каралышы;

- элдик аспаптык күүлөрдүн эволюциялык өнүгүшү жана күү жанрларына кесипкөйлүүлүк менен музыкалык талдоо жүргүзүүнүн көрсөтүлүшү.

Алынган натыйжалардын теориялык жана методологиялык мааниси. Диссертацияда илимий негизде элдик аспаптык күү жанрынын тарыхый өнүгүү жолунун калыптануу процессинин ар тараптуу изилденүүсүнө багытталган методдор колдонулган. Буга ылайык каралган маселелерди даректүү материалдарда изилдөөгө багытталган системалык методу кирет. Мында изилдөөнүн жекелик методу менен айкалышта атайын маданият таануучулук жагдайы да эске алынган.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык мааниси төмөнкү натыйжаларда турат:

- изилдөөнүн негиздерине аспаптык күү чыгармачылыгынын тарыхый-теориялык методдору жана элдик аспаптык күү жанрларын өздөштүрүүдө, маданият таануунун илимий принциптери киргизилди;

- маданият таануу илимине кирген элдик аспаптык күү жанрлары жана чыгармачыл ишмердүүлүк менен байланышып илимий изилдөөнүн өзгөчө тармактарына кирет. Ошондуктан, элдик аспаптык күүлөрдүн өзгөчөлүктөрү, эволюциясы, теориялык негиздери ж. б. сапаттары маданият

таануучулук көз карашта ачып көрсөтүлөт;

- элдик аспаптык күү жанрларынын жана алардын теориялык негиздеринин өз ара байланыштарын жана өзгөчөлүктөрүн ачып берүү;

- изилдөөдө элдик аспаптык күү жанрлар боюнча маселелери, кыргыз жана чет элдик музыка таануучулардын, маданият таануучулардын, этнографтардын, тарыхчылардын жана фольклористтердин (кыргыз элинин тарыхый өнүгүүсү тууралуу В. В. Бартольддун, А. Н. Бернштамдын, В. В. Радловдун, С. В. Киселевдун, М. Ауэзовдун, С. М. Абрамзондун ж. б.) эмгектери өзгөчө маанилүү болду. Жалпы теориялык жана методологиялык планда элдик күү чыгармачылыгын музыкалык-теориялык изилдөө боюнча маселелер В.С. Виноградовдун, А. В. Затаевичтин, В. М. Беляевдин, К.Ш.Дүйшалиевдин, Ч. Т. Уметалиева-Баялиеванын, В. В. Янковскийдин, С.Субаналиевдин, Б. Алагушевдин, М. Касейдин ж. б. эмгектеринин негизине таянуу жасалды.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Диссертация кыргыз элдик салттуу аспаптык күү чыгармачылыгы, күү жанрлары, алардын талдоо боюнча маселелерин комплекстүү түрдө окуп-өздөштүрүү үчүн материал боло алат. Диссертациянын материалдарын, теориялык жана тарыхый принциптерин, натыйжаларын, ноталык мисалдарын элдик салттуу аспаптык аткаруучулук өнөрүнүн тарыхы, музыка таануу, аспап таануу, маданият таануу, фольклористика, этнография ж. б. илим-изилдөө ишмердүүлүктөрүндө колдонууга болот. Заманбап маданият таануучулук илимий жыйынтыктар ар кандай искусствонун тармактарын изилдөөдө пайдаланууга көмөк берет. Маданият жана искусство боюнча орто жана жогорку окуу жайларында атайын курстар үчүн программаларда, окуу куралдарын даярдоодо, дарс окууда колдонууга болот. Маданият, искусство жана музыка тармагындагы өткөрүлүүчү илимий-практикалык иш-чараларда: форумдарда, конференцияларда, семинарларда, окуу-усулдук иштерде методикалык жактан көмөк берет.

Коргоого сунушталуучу диссертациянын негизги жоболору:

1. Элдик аспаптык күү чыгармачылыгы – кыргыз элинин көркөм өнөр маданиятынын негизги бөлүгүнүн бири. Аспаптык күү чыгармачылыгы музыкалык ишмердүүлүк менен салттуу аткаруучулук маданияттын эриш-аркак өнүгүшүнүн натыйжасы. Элдик аспаптык күү жанрын Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун маданият таануу жана искусство таануу бөлүмүнүн алкагында жүргүзүлдү;

2. Кыргыз элдик аспаптык күү чыгармачылыгы эволюциялык жолду басып өтүү менен, аткаруучулук маданиятынын жогорку формаларына чейин өсүп-өнүгүүсү болду. Кыргыз аспаптык күү чыгармачылыгынын башкы негиздеринен болуп, көп жанрдуулугу жана классификацияланып

бөлүнүшү эсептелет.

3. Кыргыз салттуу күү жанрынын теориялык негиздеринен болуп, андагы ладдар, метрлер, ритмдер, форма түзүлүштөрү саналат;

4. Элдик аспаптык күү жанрын изилдөөдө, маданият таануучулук илимине кайрылуу менен бирге, көркөм өнөрдүн башка түрлөрү сыяктуу эле, илим катары таанылып калыптануусуна жол ачылат. Маданият таануу жана музыка таануу өз ара байланышта өнүгүү аркылуу, жаңы идеялардын, изилдөөлөрдүн жана талдоолордун улантылуусу зор мааниге ээ;

5. Элдик аспаптык күү жанрларынын өзгөчөлүгү – бул анын көркөм образдуулук табиятын өздөштүрүүдөгү аткаруучулук, окутуучулук процессинин жана натыйжасынын диалектикалык биримдиги. Анын өнүгүүсүн жеке эле тарыхый контекстинде гана эмес, маданият таануучулук аспектиде да кеңири жана терең кароонун керектигинде.

Бүгүнкү күндө, башка илимий тармактардын катарына элдик салттуу аспаптык күү жанрлары боюнча талдоо жүргүзүү менен, аларды концептуалдык илимий деңгээлде кароо мезгили келди. Мындай маселенин козголушу менен, элдик салттуу аспаптык күү чыгармачылыгын илимий жактан изилденүүсүнүн калыптануусуна көмөк берүүсүнө жана анын өнүгүүсүнө шарт түзүлдү.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Кыргызстанда маданият таануучулук боюнча, аталган багыттагы изилдөөнүн алгачкылардан болуп каралышы, элдик аспаптык күү чыгармачылыгынын коомчулук менен байланышынын, өнүгүшүнүн илимий талдоолорунун негизиндеги натыйжалары, жоболору болуп эсептелет. Изилдөөнү жүргүзүү кыргыз элдик аспаптык күү чыгармачылыгынын калыптануу жана өнүгүү маселелерине кошкон салымы болуп эсептелет. Сунуш кылынган изилдөө кыргыз маданият таануу илиминде элдик салттуу аспаптык күү жанрларын талдап каралышында алгачкы болуп эсептелет.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробацияланышы.

Диссертациялык иштин негизги жоболору жана мазмуну бир катар илимий журналдарда: Комуз самый древний и любимый инструмент кыргызов [Текст] /М. Корпобаева// Материалы Международного симпозиума “Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка тюркских народов: прошлое, настоящее и будущее”(г.Алматы 25-26 апреля 2013г.) 28-31-б.; “Манас” эпосу – кереметтүү комуз күүлөрүндө таңшыйт [Текст] / М. Корпобаева// И.Арабаева атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы, №4 /2014, 226—228-б.; <http://arabaev.kg> > dp.kg > bak; Кыргызская традиционная инструментальная музыка в контексте культуры народа [Текст] / М. Корпобаева // Universum: филология и искусствоведение. Научный журнал, № 4(38), - Москва 2017,

с.7-11. URL:<http://7universum.com/ru/philology/arhive/item/4932>; Комуз – кыргыз элинин эң байыркы музыкалык аспабы жана комуз күүлөрү [Текст] / М. Корпобаева // “Наука новые технологии и инновации Кыргызстана” Республиканский научно-теоретический журнал №6/2017, 165-171-б. <http://www.science-journal.kg>; Учурдагы ааламдашуу процессиндеги Кыргызстандын маданияты жана искусствосу [Текст] / М. Корпобаева // “Известия ВУЗОВ Кыргызстана” Республиканский научно-теоретический журнал, №3, 2018, с. 116-119. <http://www.science-journal.kg>; Кыргыз элинин музыкалык маданияты жана комуз күүлөрүнүн тарыхый өсүшү [Текст] / М. Корпобаева// “Наука и инновационные технологии”. НАН КР. Научный и информационный журнал, № 2/2018(7), с. 55-59. e-mail: intuit@intuit.kgwww.intuit.kg; Кыргызская музыкальная культура и развитие инструментальных жанров күү для комуза [Текст] / М. Корпобаева // Ученые записки (Алтайская государственная академия культуры и искусств) Научный журнал №3(17) 2018, с. 114-117 <https://ooniragik.wixsite.com/culturejournal>; Оозеки салттагы кыргыз аспаптык музыкасынын жанрдык өзгөчөлүгү [Текст] / М. Корпобаева// КР улуттук илимдер академиясынын Кабарлары, №2, 2019, 162-165-б. e-mail: intuit@intuit.kgwww.intuit.kg; Principles of genre classification of komuz melody, “Science and innovation 2021: development directions and priorities” Part 2/ International scientific conference. Melbourne, Australia (April 21,2021), <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45803517>; Кыргыз элдик салттуу музыкадагы күү жанрларынын улуттук маданияттагы орду [Текст] / М. Корпобаева// “Наука и инновационные технологии”. НАН КР. Научный и информационный журнал, № 7 /2022 e-mail: intuit@intuit.kgwww.intuit.kg; Элдик комуз күүлөрүнүн эволюциялык маселелерине [Текст] / М. Корпобаева// “Наука и инновационные технологии”. НАН КР. Научный и информационный журнал, № 7 /2022 e-mail: intuit@intuit.kgwww.intuit.kg; Комуз күүлөрүнүн жанрларынын музыкалык анализи. [Текст] / М. Корпобаева// Окуу куралы. – Б.: “Полиграфбумресурсы” басмаканасы, 2017, 103 б.; Комуз күүлөрүнүн жанрларынын музыкалык анализи. [Текст] / М. Корпобаева// Окуу куралы. – Б.: “Полиграфбумресурсы” басмаканасы, 2017, 103 б. апробацияланган.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Иштин негизги жыйынтыктары жана жоболору 20дан ашык илимий журналдарда жана эл аралык илимий-практикалык конференциялардагы докладдарда чагылдырылган. Алардын ичинен “UNIVERSUM: филология и искусствоведение. Москва ш., Научные записки. Барнаул ш., Наука новые технологии и инновации Кыргызстана. Бишкек ш., Известия ВУЗОВ Кыргызстана №3. Бишкек ш. КР Улуттук илимдер академиясынын кабарлары

№2. , Melbourne, Australia журнал Science and innovation.” Макалалар чет элдик илимий журналдарда жана биздин илимий журналдарда жарык көргөн, ошондой эле музыкалык, маданият жана искусство тармагындагы орто жана жогорку окуу жайлары үчүн жазылган “Комуз күүлөрүнүн жанрларынын музыкалык анализи” окуу куралында чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, үч баптан, алты параграфтан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 206 бет.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө иштин жалпы мүнөздөмөсү берилип, иликтөөгө алынган проблеманын актуалдуулугу жана ал маселени илимий жактан кароо негизделген. Изилдөөнүн негизги маселелери, максаты жана милдеттери баяндалат. Изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздери жана талдоонун ыкмалары аныкталып, коргоого коюлган жоболор көрсөтүлүп, эмгектин илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси аныкталган. Изилдөөгө коюлган темаларды иликтөөнүн негизги ыкмасы катары, изилдөөнү маданият таануу жагынан кароого жалпы негиздеме берилген.

Биринчи бап “Илимий адабияттарга сереп” деп берилген. Бул бөлүмдө кыргыз элинин тарыхына, маданиятына жана салттык музыкалык маданиятынын өсүшүнө зор салымын кошуп кетишкен окмуштуулардын илимий адабияттарына болгон сереп жүргүзүлгөн. Көрүнүктүү изилдөөчүлөр, окумуштуулар: В.В. Бартольд [26], Н.А. Северцев [107], П.П.Семенов-Тянь-Шанский [108], С.М.Абрамзон [2], Ч.Валиханов[31,32,33], В.Г.Тисенгаузен [119], М. Ауэзов [23], Н.Я.Бичурин [30], Т.Касымбеков [82], М.Ж. Жумагулов, Г.Э.Садыкова [61], Ж.С.Саякбаев [99], К.Иманалиев [64], С.С.Иманалиев [65], А.А.Салиева, [67], К.Кайымов[70], Б.Солтоноев [114], ж.б. социалдык тарыхый жашоо-тиричилиги менен катар, кыргыз элибиздин улуттук маданияты, адабияты, каада-салты, үрп-адаты, салттуу музыкасы, кол өнөрчүлүктүн түрү (металл иштетүү, зергерчилик, жыгач усталык, тери иштетүү, кийиз жасоо, оймочулук ж.б.) - баарын көчмөн кыргыз эли, кылымдан кылым артып өсүп-өнүгүп, келгендиги тууралуу маалыматтарды жазып келишкендиги баяндалат.

Кыргыз элдик аспаптык аткаруучулугунун жана музыкалык чыгармачылыгынын салттуу өзгөчөлүктөрү боюнча, А. Н. Аксенов [3, с. 69], Б. Л. Рифтин [16], Б. Юнусалиев [130, 394-396-б.], Ф. В. Поярков [15], Н. Фридерикс [22, т. 3, 689-б.] сыяктуу илимпоз-изилдөөчүлөрдүн, Т.К. Кайымов [70, 76-б.], Т. Касымбеков [82; т. 3, 158-б.] ж. б. окумуштуу философтордун эмгектеринен да кеңири маалыматтар алынып жазылган.

Кыргыздын элдик музыкасын изилдөөдө зор эмгек жасашкан

окумуштуулар, музыка изилдөөчүлөр, этнографтар: Август Эйхгоридун [128], А.В.Затаевич [62], В.Виноградов [39,40,42], Б. Алагушовдун [7,8,10,11], Б.Алагушов, Т.Койгелдиева, Ш.Турдумамбетова [14], Дюшалиев К. [49,50,51], К.Ш.Дүйшалиев жана Е.Лузанованын [53], Ч.Т. Уметалиева-Баялиеванын [124], С.Субаналиевдин [117,118], Асан Кайбылда уулу [69], А.Г.Кузнецов [85], Муратбек Касейдин [74,76,80] ж.б. эмгектеринде элдик аспаптар, музыка чеберлери, аспапта аткаруучулук жана чыгармачылык тууралуу изилдөөлөрдү жасагандыгы жана эмгектери тууралуу сереп жасалган. Жазылган эмгектерине баяндама берилип, диссертациялык иш берилген эмгектеринин негизинде колдонуу жүргүзүлдү.

Экинчи бап “Кыргыз элдик музыкалык маданиятындагы аспаптык күү чыгармачылыгы” деп аталып, *үч параграфтан* турат.

Экинчи баптын *биринчи параграфы* “Салттуу күү чыгармачылыгын изилдөөдөгү методологиясы жана улуттук маданияттагы орду” деп аталат. Мында, кыргыз элинин комуз күүлөрү улутубуздун эң байыркы замандарынан баштап, кийинки XIX кылымга чейинки баскан жолундагы жашоо-турмушунун бардык жактарын музыкалык чыгармачылык формасында чагылдырылган. Аспаптык күүчүлүк өнөр, өткөн доорлордо элдин жашоо шарттарына, көчмөн турмушуна жараша өнүккөнү жана чыгармачылыктары да, ошол мезгилдердеги жашоо-тиричиликти чагылдыруу болгон. Күүлөрдүн обон-кайрыктарынын мүнөздөрү, ошол жергиликтүү элге мүнөздүү өзгөчөлүктөрдө да болушканы далилденет. Күү – бул аспапта ойноо үчүн ар тараптуу мазмуну бар, кыргыздарга мүнөздүү колориттеги обон-кайрыктарга ширетилген жана типтүү форма түзүлүштөргө ээ болгон музыкалык чыгарма экендиги аныкталат.

Күү чыгармачылыгы ар түрдүү, көп кырдуу, көп курамдуу искусство. Анткени, анын составына обончулук, ырчылык, аткаруучулук чеберчиликтер кирет. Күүнүн өзгөчөлүгүн илимий термин менен айтканда күүнүн синкретизми деп аталат. Бул терминдин мааниси күүнүн түпкү жаралышынан эле өзүнүн составындагы ар башка өнөрчүлүктөрдү бир эле убакта ичине камтыганын, ага актерлук чеберчилик, аткаруучулук шык, музыкалык ыргактык жана жөндөмдүүлүк ж. б. көргөзөт. Бул бөлүмдө, элдик аспаптар менен катар, күүлөрдүн ар түрдүү жанрларга бөлүнгөндүгү каралган. Мисалы, *дастан күүлөр*: “Каныкейдин арманы”, “Семетей күү”, “Семетейдин шумкарын Айчүрөктүн ала качканы”, “Алманбеттин арманы”, “Эр Табылды жалгызым”, “Зулайканын кошогу”, “Кожожаш мерген”, “Мендирман”, “Саринжи-Бөкөй”, “Курманбек” ж. б., *залкар күүлөр*: “Камбаркандар”, “Ботойлор”, “Кербездер”, “Шыңгырамалар”, “Толгоолор”, “Тайчилер”, “Кайрыктар”, мындан тышкары дагы *салт күүлөргө*: “Абактын

күүсү”, “Музоокенин күүсү”, “Майлыбайдын күүсү”, “Сурнай күүсү” ж. б. көптөгөн күүлөрдү атасак болот.

Философиялык көз карашта карап көрсөк элдик салттуу аспаптык күү кайрыгында, элдин жашоосу менен катар, кубанычы, кайгысы, эркиндиктендикти көксөөсү, сөз менен айтып билдирүүгө болбогон, ар бир чыгармачыл инсандын көөдөнүнүн, жүрөгүнүн тереинде жаткан ойтолгоосу, жашыруун сыры, өнөрчүлүктү баалоосу, бөтөн элдер менен байланышы, эл-жерди душмандардан коргоосу ж. б. көптөгөн эпизоддор чагылдырылган.

Комузда ойнолгон күүлөр мазмунунун байлыгы, жанрдык-тематикалык, ыргактык жана форма түзүлүш өзгөчөлүктөрү менен өзүнө тартып, музыка изилдөөчүлөрдү да кызыктырып келген. Мунун баары комуз күүлөрүнүн ар тараптуу каралышына мүмкүндүк берет. Бирок, анын ар бир классификациясынын туура болушу үчүн, комуз күүлөрүнүн ички табиятынан чыгуу жана жашоо-турмуштагы реалдуу контекстин жана эстетикалык милдеттерин эске алуу керек. Ушул жалпы илимий принципке таянып комуз күүлөрүнүн жанрдык классификациясынын тектик жана түркүмдүк жолу аркылуу карап көрсөк күүлөрдү бир гана музыкалык эмес, ошону менен бирге социалдык-психологиялык, тарыхый-маданий аспектинин, алардын мазмунун жана технологиялык формаларынын көп элестүүлүгүн мүнөздөп берүүгө мүмкүндүк бергендиги бул бөлүмдө каралат.

Көркөм чыгармачылыктын жанрдык курулушундагы курамдын түзүлүштөрүн изилдөөдө ар кандай *методологиялык-методикалык ыкма-системалардын* колдонулгандыгы эске алынышы табигый нерсе. Кыргыз элдик оозеки салттуу музыкасында бул маселе боюнча иликтөөдө, негизинен европалык жана советтик этномузыкалык жана фольклористикалык илиминде колдонулуп келген ыкма-система пайдаланылат. Алар көрүнүктүү илимпоздор, Советтер Союзунун Илимдер академиясынын академиги Борис Асафьев баш болгон музыковеддер, искусство таануучулар тарабынан мыкты иштетилип, XX кылымда СССРге кирген улуттардын этномузыкасын, фольклор жана оозеки профессионалдык салттуу музыкасынын жанрларын талдап ийкемдүү *методологиялык* жол менен этностордун музыкалык өзгөчөлүктөрүнө аныктама киргизишкен. Ошол илимий *методологиялык ыкма-системанын* негизинде кыргыздын оозеки салттуу музыкасынын жыйноочулары жана изилдөөчүлөрү Александр Затаевич, Виктор Виноградов, Владимир Беляев, Балбай Алагушов, Гүлшат Байсабаева иштешкен. Бүгүнкү күнү болсо, салттуу музыка боюнча изилдөөчүлүк ишмердүүлүктөрүн Камчыбек Дүйшалиев, Сагыналы Субаналиев, Ч.Т.Уметалиева-Баялиева, Роза Аманова, Муратбек Касей ж.б. улантууда. Жалпы советтик жана постсоветтик музыка таануу илиминде түзүлгөн жанрдык структуралык изил-

дөө иштеринде калыптанып колдонулган *методологиялык принциптери*, парадигмалары менен кыргыз фольклор жана оозеки профессионалдык салттуу музыкадагы ыр жана аспаптык күү жанрларын изилдөө маселесинде башкы ролду ойноп келе жатат жана өзүнүн үнөмдүү, өнүмдүү таасир, натыйжаларын берип келет.

XX кылымдын аягы XXI кылымдын башы менен, комузчулук өнөргө жаш таланттарды тарбиялап, методикалык билим берүү менен окутуу жолунда тажрыйбалуу комузчу педагогдор эмгектенишүүдө. Комузчулук аткаруучулук боюнча окуу программаларын, методикалык колдонмолорун жана ошондой эле окуу куралдарын жазуунун үстүндө иштөөдө. Алсак, Б. Алагушов, Т. Медетов “Карамолдонун күүлөрү” (1978), Ч. Исабаев “Комуздун тандалма күүлөрү” (1988), Эргешева К. “Жаңы ыргак” (2004), Б. Алагушов “Комуз күүлөрүнүн антологиясы” 1-т. (2011), М. Касей “Хрестоматия: комуз көнүгүүлөрү, обон күүлөр, күүлөр” (2014), “Кыргыз элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүнүн тарыхы” (2015), “Кыргыз элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүнө окутуунун усулу” (2015), “Аспап таануу” (2017), Э. Мааданбеков, К. Жакыпов “Кыргыз обондору комуздун коштоосунда” (2015) ж. б. басмадан жарык көрүп, музыкалык мектептердин окуучулары, орто жана жогорку окуу жайлардын студенттери үчүн абдан керектүү окуу куралдарынан болуп эсептелүүдө.

Изилдөөнүн объектиси жана предмети. Изилдөөнүн объектиси болуп, Кыргыз элдик аспаптык күү жанрларын маданият таануучулук аспектиде кароо саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп, кыргыз элдик салттык музыкалык маданиятынын калыптануусунун тарыхый жолу, кыргыз элдик аспаптык күү чыгармачылыгынын изилдөөдөгү методологиясы жана улуттук маданияттагы орду, тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү аспаптык күүлөрдүн эволюциясын кароо, күү жанрларын талдоо болуп эсептелет.

Экинчи баптын *экинчи параграфы* “Кыргыз элинин салттык музыкалык маданиятынын калыптануусунун тарыхый жолу” деп аталат. Бул бөлүмдө, маданияттын адам баласынын жашоо-тиричилиги менен тыгыз байланышта өсүп-өнүгүүсү боюнча маалыматтар, окумуштуулардын ой-толгоолору тууралуу камтылды. Алар, маданият элдин жашоо-тиричилиги менен тыгыз байланышта экендигин белгилөө менен, тарыхый өнүгүү жолунда ар кандай факторлордун таасирлерине жараша болгондугун, ошондой эле кыргыз элинин өзүнүн мамлекеттүүлүккө ээ болгондугу жөнүндө айтышат.

Кыргыз элинин байыртадан бери өзүнүн маданиятына ээ экендиги жана анын тарыхый нечен кылымдар бою өнүгүп-өсүү жолунда болгондугу, ошону менен бирге кыргыз элинин маданияты, анын музыкалык аткаруу-

чулук маданияты менен да тыгыз байланышта өнүгүп келе жаткандыгы көрсөтүлгөн. Негизинен кыргыз элинин музыкалык аткаруучулугу эки чоң багытта: ырчылык жана аспаптык аткаруучулук маданиятында өз ара тыгыз байланышта өсүп-өнүккөн. Аспаптык аткаруучулук өнөр, элдик аспаптардын түрлөрүндө: комузда, кыл кыякта, чоордо, сыбызгыда, кернейде, добулбасда, доолдо, аса таякта ж. б. аткаруучулук өнүккөн.

Элибиздин маданиятында орчундуу орунду ээлеген “Манас” эпосунун поэтикалык-музыкалык саптарынан тарыхый окуяларды жана этнографиялык маалыматтарды гунндардын мезгилинен баштап, нечен кылымдар бою кыргыз элинин тарыхый жашоо-тиричилиги чагылдыргандыгы айтылат. Эпосто элдик музыкалык аспаптар жана аларда аткаруучулук боюнча кеңири маалыматтар, ошондой эле, сөзсүз түрдө элдик аспаптык аткаруучулук менен катар, улуттук маданияты, каада-салты, үрп-адаты, тили, дили, адабияты, кол өнөрчүлүк, узчулук, зергерчилик, устатчылык өсүп-өнүгүп, абдан оор жана татаал жолдорду кечип келгендиги тууралуу берилет.

Биздин ишибизде өзгөчө көңүл, эл ичинде кеңири колдонулуп, сүймөнчүлүгүнө айланган комуз аспабы жана комуз күүлөрүнүн өнүгүү маселелерине бурулат. Тарыхый даректерге таянуу менен, кыргыз элинин аспаптык аткаруучулук өнөрүнүн өнүгүү жолу боюнча маалыматтар берилет. Кыргыз элинин аспаптык аткаруучулук өнөрү жана элдик аспаптар тууралуу XIX кылымдагы саякатчы-изилдөөчүлөрү В. В. Радлов, В. В. Бартольд, П. Семенов-Тянь-Шанский, Ч. Валихановдун, С. М. Абрамзон, Ф. В. Поляков, Н. А. Северцев ж. б. өзүлөрүнүн эмгектеринде маалыматтарды беришкен. Ошондой эле кыргыз тарыхчылары, изилдөөчүлөрү Анвар Байтурдун, С. С. Иманалиевдун, М. Ж. Жумагуловдун, Б. Сабыр уулунун, Б. Кебекованын эмгектеринен каралган.

Бизге байыркы Манас бабабыздын убагына таандык “Шүдүңгүт”, “Балкан-Тоо”, “Бекарстан тайчы” күү баяндарын, VI-VII кылымдардага таандык “Бекарстан Ташы”, “Култегин”, “Барсбек”, “Мендирман” күү баяндары белгилүү болду. Байыркы тарыхый күүлөр бизге, Токтогул Сатылган уулунун, Кадырбай Абдрахман уулунун, Назар Шишбаш уулунун, Муса Молдокан уулунун, Мурсалы Турсунбай уулунун, Муратаалы Күрөңкөй уулунун, Карамалдо Ороз уулунун, Ыбрай Туман уулунун, Чалагыз Иманкул уулунун, Атай Огонбай уулунун, Шекербек Шеркул уулунун, Асылбек Эшманбет уулунун, Алтымыш Мундузбай уулунун, Асанбек Кыдырназар уулунун, Болуш Мадазим уулунун ж. б. аткарууларында келип жетти.

Салттык музыкалык маданиятсыз, улуттук маданий салттуулук жөнүндө жеткиликтүү түшүнүк ала албайбыз. Ошондуктан, салттык музыка

кыргыз элинин маданий мурасынын маанилүү компонентинен болуп саналат. Өзгөчө бүгүнкү күндө, өлкөбүздөгү экономикалык, саясаттык маселелер курчуп турган кезде, маданият менен өз ара тыгыз байланышта болуп, алардын потенциалдуу жана актуалдуу өнүгүүсүндөгү бири-бирине болгон таасири аркылуу, байыркы ата-бабалардан калган маданий мурастарды сактоо жана аларды өнүктүрүү маселелери бүгүнкү коомдук маданий чөйрөдө орчундуу орунду ээлейт. Элдик аспаптык аткаруучулук өнөрү боюнча кыргыз музыка таануучуларынын (А. Затаевич, В. Виноградов, К. Ш. Дүйшалиев, Ч. Т. Уметалиева, Б. Алагушов, Т. Саламатов, М. Касей ж. б. эмгектеринен колдонуу жүргүзүлдү).

Экинчи баптын “Кыргыз элдик аспаптык күүлөрдүн тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү жана эволюциясы” деп аталган үчүнчү параграфында, элдик аспаптык күүчүлүк өнөрүнүн калыптануусу музыкалык аспаптардын пайда болушу менен байланышкандыгы, кыргыз элинин байыркы музыкалык аспаптарынын көптөгөн түрлөрү: кылдуу чертмек аспаптары – комуз, жетиген; кылдуу жаачан аспабы – кыл кыяк; тилдүү какма ооз комуздары – темир ооз комуз, жыгач ооз комуз; үйлөмө аспаптары – сыбызгы, чоор, сурнай, керней, жезнай, чыңыроон, чымылдак ж. б.; урма аспаптары – добулбас, доол, дап (кээ бир аймактарда «дап» аспабын «дайра», «дагыра» деп да аташкан), чилдирман, жекесан, аса таяк, така ж. б. аспаптар элдин жашоо-тиричилиги менен эриш-аркакта өнүгүп келгендиги, аталган музыкалык аспаптар, элибиздин бүтүндөй тарыхына айланган «Манас» дастаныбызда да кеңири баяндалып айтылып келгендиги тууралуу айтылат.

Кыргыз элдик салттуу аспаптык күүлөрү байыртадан бери эле интенсивдүү түрдө өнүгүү менен, өз алдынча масштабдуу көркөм аткаруучулук маданиятынын кандайдыр бир деңгээлдеги бийиктигине жете алгандыгы белгиленет. Элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүнүн эволюциялык тенденциясы XIX кылымдан баштап эле ачык байкалгандыгы жана бул мезгилдерден баштап, элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүнүн өнүгүү жолу боюнча биз кеңири маалыматтарды, анда, кандайдыр бир деңгээлде аспаптык аткаруучулуктун жүзү жана элдик салттуу аспаптык күүлөрдүн стилистикасы, тематизми, обондук материалды колдонуу ыкмалары, ошондой эле алардын тээ эң алгачкы мезгилдеринен баштап эле, салттуулугу боюнча кеңири мүнөздөмө алууга болот.

XIX жана XX кылымдар ичи элдик аспаптык аткаруучулук жанрдык жагдайында, төкмөлүк, күү чертүү (импровизациялык) салттуулуктагы өнүккөндүгү жана ал тууралуу музыка таануучу жана фольклорчу И. И. Земцовскийдин, музыка изилдөөчү жана этнограф А. В. Затаевичтин ж. б. эмгектеринен кеңири биле алабыз. Элдик аспаптык күү жанрларынын көп

кырдуулугу, алардын жашоо аймагын кеңейтүүгө түрткү бергендиги, элдик аспаптык аткаруучулук өнөрү көркөм жанрдуулуктун катарында, өз алдынча өнүгүү менен орчундуу орунга ээ болгондугу, ошону менен катар, алардын ал аспаптык тематизмге, күүлөрдүн композициялык бирдиктүү өнүгүү принциптерине, алардын кайрыктарынын контрастуу түрдө калыптануусуна кандайдыр бир деңгээлде өзүнүн таасирин бергендиги боюнча ачыктап берилет.

Элдик салттуу аспаптык күүлөрдүн образдуулук мүнөздөрүн бийлерден, тематикалуулугунан, программалуулугунан табууга болгондугун, ошондой болсо да, образдуулуктун контрасттуулугунун аркасы менен, ар бир күүнүн кайрыктарынан эмоционалдык ой толгоолору ачык-айкын билинип тургандыгын айтуу менен, композициялык изденүүнүн натыйжасында, тематикалык материалдын жалпы түзүлүшүнүн, өнүгүүсүнүн контрасттуулугун табууга мүмкүн экендиги аныкталат. Комуз күүлөрү аспаптык стилдик, көлөмдүк жана мазмундук жагынан жаңы түрлөрүн өзүнө камтыйт. Ошондуктан, бул аспап боюнча концерттик аткаруучулукка мүнөздүү күүлөр жаралган. Аларды аткаруучулук жаңы ыкмалары, жаңы стилдери шарттуу түрдө өнүгүү жолунда болгондугу айтылат.

Элдик салттуу аспаптык музыканын өнүгүү эволюциясындагы жанрдык өзгөчөлүктөрү боюнча төрт түрдүү болуп бөлүнөт: *обондук, эпикалык, лирикалык жана бий* мүнөздүүлүккө, алардын ар бири өзүнчө системалуулукка ээ болгондугу, күүлөрдүн түрдүү жанрдагы жана мүнөздөгү көптөгөн үлгүлөрү бар экендиги аныкталат. Бүгүнкү күндө, кыргыз элдик аспаптык күүлөрүнүн өнүгүүсү боюнча изилдөөлөр азыраак экендиги, аспаптык музыка боюнча кээ бир маселелери: добуш бийиктик ченемдери, ладдык, метроритмикалык, фактуралык, структуралык ж. б. боюнча изилдөөлөр алдыда тургандыгы айтылат.

Кыргыз элдик музыкалык аспаптары жана аспаптык аткаруучулук өнөрүнүн тарыхый өнүгүүсү жөнүндө А. В. Андреевдин (Алибий), А. Эйхгорндун, Б. Л. Тагеевдин, ошондой эле А. В. Затаевичтин, В. С. Виноградовдун, В. М. Беляевдин, Б. Алагушовдун, С. Субаналиевдин, М. Касейдин эмгектеринен көрсөтүлгөн.

XX кылымдын аягы XXI кылымдын башы менен, комузчулук өнөргө жаш таланттарды тарбиялап, билим берүү менен окутуу жолунда тажрыйбалуу комузчу педагогдордун эмгектери боюнча бөлүмдө сөз кылынат. Учурда комузчулук аткаруучулук боюнча окуу куралдары, окуу программалары, методикалык колдонмолор адистердин аракеттери менен басмалардан чыгып, методикалык ыкмалардын үстүндө иштөөдө.

Үчүнчү бап “Аспаптык күүлөрдүн музыкалык теориялык маселелери” деп аталат. Бул бөлүм, кыргыз элдик күү жанрынын

теориялык негиздери ладдар, метрлер, ритмдер, форма түзүлүштөрү, оозеки салттагы кыргыз аспаптык музыкасынын жанрдык өзгөчөлүгү, элдик залкар комуз күү жанрларынын музыкалык талдоо принцибиндеги параграфтардан турат. Аталган параграфтар боюнча маселелерди кароо менен, мазмунун, өзгөчөлүктөрүн ачып, талдоо жүргүзүлөт.

Үчүнчү баптын “Кыргыз элдик салттуу күү жанрларынын теориялык негиздери ладдар, метрлер, ритмдер, форма түзүлүштөр” деп аталган *биринчи параграфында*, музыканын өзүнүн негизги элементтери (көркөм каражаттары, музыкалык тили, формасы ж. б.) – бул обону, гармониясы, метри, ритми, лады, динамикасы, тембри ж. б. өзгөчөлүктөрү менен, көптөгөн илимпоздордун, маданият жана музыка таануучулардын, философтордун, психологдордун, физиологдордун, тарыхчылардын ж. б. көңүлүн буруп келгендиги тууралуу маалымат берилет.

Кыргызстанда элдик салттуу музыканын калыптануусунун өсүшүнө байланыштуу, ХХ кылымды аяктай, анын жаңы багытта өнүгүүсүнө бет алышы, салттык музыканын ладдык өзгөчөлүгү музыка таануучулардын көңүлүн буруп келгендиги боюнча айтылат. Элдик диатоникалык ладдарды өздөштүрүү, бүгүнкү күндө кыргыз салттык музыкасындагы актуалдуу маселелерден болуп эсептелет. Анткени, элдик музыка кандайдыр бир деңгээлде, жалпы музыкалык маданияттын прогрессивдүү өнүгүү процессине өзүнүн таасирин берүүдө. Ошондуктан, өзгөчө бул процесс элдик фольклордук музыканттардын гана эмес, оозеки профессионал салттык музыканттардын чыгармачылыгында көп кырдуу жана үзүрлүү болгондугу жөнүндө сөз болот. Параграф боюнча каралган маселелерди ачып берүү үчүн, В. Виноградов, А. Н. Сохор, В. А. Васина-Гроссман, Т. М. Склютовская, К. Ш. Дүйшалиев, В. М. Роман, Ч.Т. Умоталиева-Баялиева, М. Касей сыяктуу музыка таануучулардын эмгектерине таянуу жасалган.

Күүлөрдүн формасын түзүүдө, импровизациялуулук эң негизги принциптерден болсо да, анын түзүлүш калыптануусунда кандай гана болбосун структуралык мыйзам ченемдүүлүккө баш ийет. Күүлөрдүн формалык түзүлүшү, байыртадан бери эле, аткаруучулук тажрыйбада калыптанган өзүнө мүнөздүү мыйзам ченемдүүлүктө өнүгүп келген. Музыка изилдөөчүлөр форманын мобилдүүлүгүнүн, анын принциптүүлүгүнүн натыйжасында, форманын өзүнүн түзүлүш процессинин калыптануусуна басым жасашкан. Форманын калыптануу процессинде, негизги методдордон болуп, тематизмдин варианттуу-вариациялык мүнөздө пайда болушу эсептелет. Форманы пайда кылууда, вариантуулуктун анча билинбеген интонациялык-ыргактык өзгөрүүлөрүнөн баштап, теманын кыйла башкачаланган деңгээлине жетишине чейин, анын өнүгүү процесси өтө

кылдаттыкта акырындык менен жүргүзүлөт. Ошондой болсо да, кез-кези менен, чыгарманын өзөгүн түзгөн баштапкы сүрөттөлүшүнө кайрылуу болуп турат. Мына ушундай маселелерди ачып берүү бул параграфта камтылган.

Үчүнчү баптын *экинчи параграфы* “Оозеки салттагы кыргыз аспаптык музыкасынын жанрдык өзгөчөлүгү” деп аталуу менен, анда, кыргыз аспаптык күүлөрүнүн жанрдык өзгөчөлүктөрүн ачып берүү каралат. Комуз музыкасынын структуралык түзүлүшү боюнча негизги үч жанрдык топту: биринчи топ – ырдык (обон) күүлөрдү, экинчи топ – виртуоздук ойноо күүлөрдү, үчүнчү топ – классикалык күүлөрдү түзгөндүгү ачып берилет.

Бир күүлөр – миниатюралар өзүнүн тематикасы боюнча эпикалык, тарыхый, лирикалык, трагедиялык, турмуш-тиричиликтик, патриоттук, балдар күүлөрү ж. б. ушул сыяктуу болуп ич ара поджанрларга бөлүнгөндүгү, виртуоздук ойноо мүнөздүү “Айтым күүлөрү” кыргыз улуттук аспаптык музыкасынын өзгөчө колориттик жанрынын тобуна киргендиги жана бул топко кирген пьесалар өздөрүнүн кайталангыс программалык түзүлүшү жана жогорку чеберчиликте кол ойготуп аткарылышы менен өзгөчөлөнгөндүгү, ал эми, классикага айланган “залкар күүлөр” (“Камбаркан”, “Ботой”, “Шыңгырама”, “Кербез”) салттык классикалык багытындагы профессионал дасыккан акын жана комузчулардын чыгармачылыгында орун алуу менен, алардын жанрындагы типтештирилген чыгармалар экендиги аныкталган.

Аспаптык күүлөрдүн жанрдык өзгөчөлүгүн кароодо, күүлөрдүн *салттык күүлөр* (“Камбаркандар”, “Ботойлор”, “Кербездер”, “Шыңгырамалар”, “Толгоолор”, “Тайчилер”, “Кайрыктар”, “Абактын күүсү”, “Музоокенин күүсү”, “Майлыбайдын күүсү”, “Сурнай күүсү” ж. б.), *дастан күүлөр* (“Канькейдин арманы”, “Семетей күү”, “Семетейдин шумкарын Айчүрөктүн ала качканы”, “Алманбеттин арманы”, “Эр Табылды жалгызым”, “Зулайканын кошогу”, “Кожожаш мерген”, “Мендирман”, “Саринжи-Бөкөй”, “Курманбек” ж. б.), *тамашалуу мүнөздөгү күүлөр* (“Кер какшык”, “Дубананын жар салганы”, “Карабашыл токту”, “Үкүбай, Султан, Акмат”, “Бир көзүңдү кысып черт”, “Алып сок”, “Сараң кыз”, “Бий күү”, “Дубана күү”, “Орто сары күү”, “Жарыш күү”, “Желпиме”, “Эти ак сүтү ак”, ж. б.) деп бөлүнүшүнө да көңүл бурулган.

Аспаптык күүлөрдүн ири жанрларына кирген *Камбаркандар* (Муратаалы Күрөңкөевдин “Камбаркан”, “Күрөңкөйдүн Камбаркан”, “Даниярдын Камбарканы”, “Сейилкандын Камбаркан”, “Асанбайдын Камбаркан”; Карамолдо (Токтомамбет) Орозовдун “Камбаркан”, “Колхоз, Камбарканы”, “Терме Камбаркан”, “Кирки Камбаркан”, “Эл камбаркан”, “Сынган бугу”;

“Ниязаалынын Камбарканы”, Шекербек Шеркуловдун “Эски Камбарканы”; Чалагыз Иманкуловдун “Тунгуч Камбарканы”; Атай Огонбаевдин “Маш Камбарканы”; Ыбырай Тумановдун “Ооган камбаркан” ж. б.), *Кербездер* (Т.Сатылгановдун “Токтогулдун кербези”, “Арман кербез”, “Келгендеги кербез”, “Кыз кербез”, “Муратаалынын кербези”, “Ниязаалынын кербези” ж. б.), *Шыңгырамалар* (К.Орозовдун “Салтанат шыңгырама”, М.Күрөңкеевдин “Булбул сайрап таң атты”, “Тайкожо”, “Төтөп шыңгырама” ж. б.), *Ботойлор* (М. Күрөңкеевдин “Боккөтөндүн ботою” К. Орозовдун “Жумалак ботою”, “Чаржайыт ботою”, “Айда ботою”, Т.Сатылгановдун “Ботою”, “Ниязаалынын ботою”; А. Огонбаевдин “Маш ботою”, Ч.Иманкуловдун “Ботою”, Ш.Шеркуловдун “Кыл чоймо ботою” ж. б.) күүлөрүнө мүнөздүү келген аткаруучулук, мазмундук, жанрдык өзгөчөлүктөрү боюнча кеңири маалыматтар көрсөтүлгөн.

Азыркы учурда белгилүү комузчулардын, күүчүлөрдүн репертуарларында залкар күүлөрдүн камтылышы, музыкалык мектептерден баштап, жогорку музыкалык окуу жайларына чейин, комуз күүлөрүнүн үйрөтүлүшү, жаш аткаруучулардын залкар күүлөргө болгон кызыгуусу барган сайын арбып, ошону менен бирге эле, кароо сынактарда белгилүү комузчу-күүчүлөрдүн күүлөрү ойнолуп жаткандыгы, бул комуз музыкасынын мындан ары өнүгүүсүн тастыктап турат. Комуз күүлөрү кийинки муундар үчүн тарбиялык таалими зор, турмуш мыйзамын насыйкаттоочу ыйык чыгарма экендиги белгиленип, элибиздин музыкалык маданиятынын аспаптык музыка мурасында орчундуу орундуу ээлеши айтылат.

Үчүнчү баптын “Залкар комуз күү жанрларынан музыкалык талдоо” аттуу үчүнчү параграфында, комуз күүлөрү башка элдик аспаптарыбыздын күүлөрүнө караганда саны, сапаты, түрү, көп добуштуулугу, ыкмалар менен штрихтерге байлыгы, күүлөнүшү, музыкалык темалардын өнүктүрүлүшү, программалуу көп жактуулугу менен айырмаланганды көрсөтүлүү менен талдоо жүргүзүлөт.

Бул бөлүмдөгү маалыматтар В. Виноградовдун, В. А. Вахромеевдин, К. Дюшалиевдин, Ч.Т.Уметалиева-Баялиеванын, М. И. Ройтерштейндин, А. Слезконун, М. Касейдин эмгектерине таянуу менен берилди. Искусство таануу илиминде, өзгөчө комузчулук аткаруучулук ишмердүүлүгү жандуу талкууга алынуу менен, өнүгүү жолуна түшкөндүгү, ошону менен бирге, төмөндөгүдөй бир катар маселелерди:

- комузчулук аткаруучулук маданиятынын теориясын иштеп чыгууда, анын мүнөздөмөсүн ачык-айкын чагылдыруу жана туура баа берүүнүн зарылдыгы;

- комузчулук аткаруучулук маданиятынын идеялык маселелерин кароо

менен бирге, ага конкреттүү сын берүүнүн керектиги;

- учурда, комузчулук аткаруучулук маданиятында жана күүлөрүндөгү эстетикалык түшүнүктөрдү, философиялык көз караштарды аныктоо жана аны илимий деңгээлде талдануусуна көңүл буруунун зарылдыгы тургандыгын кароо менен аныкталат.

Комузчулук аткаруучулук маданияты жана аспаптык күүлөр музыка таануучулук аспектиде каралса да, маданият таануучулук илиминде ага кол тие электиги, комузчулук-күүчүлүк өнөр узак мезгилдерден бери тарыхый-маданий процессти басып өтсө да, нечен кылымдар ичиндеги өнүгүү мезгилине ээ болсо да, түрдүү мүнөздөгү маданият таануучулук талдоого алынуу менен, кылдаттуу түрдө өз алдынча каралуучу объект катары эсептелгендиги көрсөтүлөт.

Кыргыз салттуу аспаптык музыкасында тема кеңири маанисинде обон болуп гана саналбагандыгы, попевка деген сөз кыска фраза, мотив же тематикалык унгу, кайрык – көлөмү жагынан кыска келген музыкалык түзүлүшү, ошондой эле, күүнүн обону кыргыздын жалпы аспаптык музыкасына (аспаптык музыкага негиз, башат болуп берген вокалдык музыкага да) мүнөздүү болгон түзүлүштүн типтүү белгилерине, аны менен бирге дээрлик ар бир салттуу аспаптык жанрга мүнөздүү болгон обондук же ыргактык сүрөттөмө түрүндөгү индивидуалдуу белгилерге ээ экендиги каралат.

Күүлөрдүн өлчөмдөрү да, өзүнчө өзгөчөлөнгөн маселелердин бири. Жөнөкөй жана татаал өлчөмдөр боюнча, алардын өзгөчөлүктөрү боюнча талдоо жүргүзүлгөн. Бул бөлүмдө ошондой эле, күүлөрдөгү метр, ритм, темп, импровизация, фактура, элдик ладдар маселелери ачылып берилген. Күүлөрдүн жанрлары (“Камбаркан”, “Кербез”, “Шыңгырама”, “Ботой”) боюнча талдоодо, алардын жанрдык өзгөчөлүктөрү, мүнөздөрү, элдик обондук интонацияларынын колдонулушу жөнүндө талдоо жүргүзүлөт.

КОРУТУНДУ

Корутундуда төмөндөгүдөй жалпы жыйынтыктар келтирилди:

1. Кыргыз элдик салттык музыкалык маданиятынын калыптануусу жана нечен кылымдар бою тарыхый өнүгүү жолунда болушу. Элдик аспаптык чыгармачылыгы – кыргыз элинин көркөм өнөр маданиятынын негизги бөлүгүнүн бири. Элдик салттуу аспаптык күү чыгармачылыгы музыкалык ишмердүүлүк менен аткаруучулук маданияттын эриш-аркак өнүгүшүнүн натыйжасы.

2. Элдик аспаптык күү чыгармачылыгы эволюциялык жолду басып өтүү менен, аткаруучулук маданиятынын жогорку формаларына чейин өсүп-өнүгүүсү. Элдик салттуу аспаптык чыгармачылыгынын башкы аспектилерине, көп жанрдуулукка жана түрлөргө бөлүнүшү эсептелет.

Комузчулук аткаруучулук менен күүчүлүк чыгармачылыгы жалпы элдин руханий байлыгын жана маданий мурасын калыптандырып өнүктүрүүгө көмөк берүүчү фактор катары эсептелиши;

3. Кыргыз элдик күү жанрынын теориялык негиздеринен болуп, андагы ладдар, метрлер, ритмдер, форма түзүлүштөрү саналат. Комуз күүлөрүнүн теориялык негиздерине жана жанрдык өзгөчөлүктөрүн талдоо жүргүзүүнүн иштиктүү багыт алуусу;

4. Комуз күүлөрүнүн ар түрдүү жанрларынын (залкар же кара күүлөр, тарыхый күүлөр, айтым күүлөр ж. б.) өзгөчөлүктөрү жана алардын салттуулуктун негизинде бир муундан экинчи муунга өтүп өнүгүү жолунда болуусу. Элдик аспаптык күү жанрын изилдөөдө, маданият таануучулук илимине кайрылуу менен бирге, көркөм өнөрдүн башка түрлөрү сыяктуу эле, илим катары таанылып калыптануусу.

5. Элдик салттуу аспаптык күү жанрларынын өзгөчөлүгү – бул анын көркөм образдуулук табиятын өздөштүрүүдөгү аткаруучулук жана окутуучулук процессинин жана натыйжасынын диалектикалык биримдиги. Анын өнүгүүсүн жеке эле тарыхый контекстинде гана эмес, маданият таануучулук аспектинде да кеңири кароонун керектиги. Комуз күүлөрүнүн ар түрдүү жанрларынын (залкар же кара күүлөр, тарыхый күүлөр, айтым күүлөр ж. б.) өзгөчөлүктөрү жана алардын салттуулуктун негизинде бир муундан экинчи муунга өтүп өнүгүү жолунда болуусу.

Бүгүнкү күндө, башка илимий тармактардын катарына элдик салттуу аспаптык күү жанрлары боюнча талдоо жүргүзүү менен, аларды илимий теориялык деңгээлде кароо мезгили келди. Мындай маселенин козголушу менен, элдик аспаптык күү чыгармачылыгын илимий жактан изилденүүсүнүн калыптануусуна көмөк берүүсүнө жана анын өнүгүүсүнө шарт түзүлдү. XX кылымдын аягы, XXI кылымдын башы менен, искусствонун башка тармактары сыяктуу эле, комузчулук аткаруучулук маданияты жана комуз күүлөрү боюнча олуттуу түрдө талдоо жүргүзүү аркылуу жогорку бийиктиктеги илимий деңгээлде кароонун зарылдыгы бар.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөндөгү илимий жыйнактардагы, журналдардагы макалаларда жана окуу китептеринде чагылдырылган:

1. Корпобаева М.К. Кыргызская традиционная инструментальная музыка в контексте культуры народа [Текст] / М. Корпобаева // *Universum: филология и искусствоведение. Научный журнал*, № 4(38), - Москва 2017, 7-11-б.;

2. Корпобаева М.К. Комуз – кыргыз элинин эң байыркы музыкалык аспабы жана комуз күүлөрү [Текст] / М. Корпобаева // “Наука, новые

технологии и инновации Кыргызстана” *Республиканский научно-теоретический журнал* №6/2017, 165-171-б.;

3. Корпобаева М.К. Кыргызская музыкальная культура и развитие инструментальных жанров күү для комуза [Текст] / М. Корпобаева // *Ученые записки (Алтайская государственная академия культуры и искусств) Научный журнал* №3(17) 2018, 114-117-б.;

4. Дүйшалиев К.Ш., Корпобаева М.К. Учурдагы ааламдашуу процессиндеги Кыргызстандын маданияты жана искусствосу [Текст] / М. Корпобаева // “*Известия ВУЗОВ Кыргызстана*” *Республиканский научно-теоретический журнал*, №3, 2018, 116-119-б.;

5. Корпобаева М.К. Оозеки салттагы кыргыз аспаптык музыкасынын жанрдык өзгөчөлүгү [Текст] / М. Корпобаева// *КР улуттук илимдер академиясынын Кабарлары*, №2, 2019, 162-165-б.;

6. Корпобаева М.К. Комуз күүсүнүн жанрдык классификациясынын принциптери [Текст] / М. Корпобаева // *И.Арабаева атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин ЖАРЧЫСЫ* №3, 2022, 144-150-б.;

7. Корпобаева М.К. Кыргыз элдик салттуу музыкадагы “күү” жанрларынын улуттук маданияттагы орду [Текст] / М. Корпобаева // *Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана* №7, 2022 ISSN 1694-8483, ISSN 1694-8491, 235-239-б.;

8. Корпобаева М.К. Элдик комуз күүлөрүнүн эволюциялык маселелерине [Текст] / М. Корпобаева // *Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана* №7, 2022 ISSN 1694-8483, ISSN 1694-8491, 240-245-б.;

9. Дүйшалиев К.Ш., Корпобаева М.К. Principles of genre classification of komuz melody, “Science and innovation 2021: development directions and priorities” Part 2/ International scientific conference. Melbourn Australia (April 21,2021),107-116-б.;

10. Корпобаева М.К. Кыргыз элдик аспаптык күүлөрдүн тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгү [Текст] / М. Корпобаева // *Вестник КРСУ* 2023, февраль, ISSN 1694-500X (печатная версия) ISSN 1694-6839 (электронная версия) 96-103-б.;

11. Корпобаева М.К. Комуз күүлөрүнүн жанрларынын музыкалык анализи. [Текст] / М. Корпобаева// *Окуу куралы. – Б.: “Полиграфбумресурсы” басмаканасы*, 2017, 103 б.

М. Корпобаеванын “Кыргыз элдик аспаптык күү жанрынын культурологиялык аспекти” темасындагы 24.00.01 – маданияттын теориясы жана тарыхы адистиги боюнча маданият таануу илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: музыкалык маданият, күү чыгармачылыгы, салттык музыка, музыкалык мурас, аспаптык аткаруучулук, күү жанрлары, көркөм чыгармачылык, аткаруучулук маданият, музыкалык чөйрө, музыка таануу, маданият таануу, аспап таануу.

Изилдөөнүн объектиси жана предмети. Изилдөөнүн объектиси болуп, Кыргыз элдик аспаптык күү жанрын маданият таануучулук аспектиде кароо саналат. Изилдөөнүн предмети болуп, кыргыз элдик салттык музыкалык маданиятынын калыптануусунун тарыхый жолу, күү жанрынын улуттук маданиятындагы орду, аспаптык күүлөрдүн эволюциясын кароо эсептелет.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин башкы максаты болуп маданият таануучулук талдоонун негизинде, кыргыз элдик аспаптык күүлөрдүн жанрдык өзгөчөлүктөрүн, эволюциясын мүнөздөп ачып берүү, күү жанрынын теориялык негиздерин, комуз күүлөрүн талдоо сыяктуу маселелерин кароо болуп эсептелет.

Изилдөөнүн методдору. Диссертацияда каралган маселелерди даректүү материалдарда изилдөөгө багытталган системалык методу кирет жана диалектикалык метод колдонулган.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы элдик музыкалык аткаруучулук өнөрү боюнча төмөнкү маселелердин эң алгачкылардан болуп каралуусу менен аныкталат:

- Кыргыз музыкалык маданиятында аспаптык күү чыгармачылыгынын алгачкылардан болуп каралышы;

- салттык аспаптык күү жанрынын маданият таануучулук менен байланышкан эң алгачкы атайын изилдөөлөрдөн болуп эсептелиши. Анда, элдик күү жанрларынын тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүнүн көрсөтүлүшү;

- салттуу музыкасындагы күү чыгармачылыгынын тарыхый-маданий контекстинде көрсөтүлүүсү менен, улуттук маданиятында ээлеген ордуна маани берилиши;

- салттык күү жанрынын теориялык негиздеринин: ладдарынын, метрлеринин, ритмдеринин, форма түзүлүштөрүнүн өзгөчөлүктөрү каралды;

- салттык аспаптык күүлөрдүн эволюциялык өнүгүүсү жана күү жанрларына музыкалык талдоо жүргүзүү көрсөтүлдү.

Изилдөөнүн натыйжаларын колдонуу чөйрөсү. Диссертациянын материалдары, теориялык жана идеялык принциптери, натыйжалары музыка таануу, маданият таануу, фольклор, этнография, ж. б. илим-изилдөө ишмердүүлүктөрүндө колдонууга болот. Заманбап музыкалык маданият таануучулук илимий жыйынтыктарга негизделген материалдар ар кандай искусство жана музыкалык тармактарын изилдөөдө пайдаланууга көмөк берет.

РЕЗЮМЕ

Диссертация Корпобаевой Марьям Керималиевной на тему: «Культурологические аспекты жанра кыргызской народной инструментальной күү» представленный на соискание ученой степени кандидата культурологии, по специальности 24.00.01- теория и история культуры.

Ключевые слова: музыкальная культура, музыкальное творчество, традиционная музыка, музыкальное наследие, инструментальное исполнительство, музыкальные жанры, художественное творчество, исполнительская культура, музыкальная среда, музыковедение, культурология, инструментоведение.

Объектом исследования является рассмотрение жанра кыргызской народной инструментальной күү (пьесы) с культурологического аспекта. Предметом исследования являются исторический путь формирования традиционной кыргызской народной музыкальной культуры, место жанра күү в национальной культуре, эволюция инструментального жанра күү.

Цель и задачи исследования. Основной целью диссертационной работы является описание жанровых особенностей и эволюции кыргызских народных инструментальных наигрышей на основе анализа культурологических исследований, теоретических основ жанра, анализа комузных наигрышей.

Методы исследования. Включен системный метод, направленный на исследование рассматриваемых в диссертации вопросов в документальных материалах, и используется диалектический метод.

Научная новизна исследования определяется первым рассмотрением следующих вопросов народно-музыкального исполнительского искусства:

- первое развитие инструментальной музыки в кыргызской музыкальной культуре;

- одним из первых специальных исследований, связанных с культурологией народной инструментальной музыки. Показаны особенности исторического развития инструментальный жанр күү в народной музыки;

- показывая мелодическое творчество в народной музыке в историко-культурном контексте, придавая значение его месту в национальной культуре;

- рассмотрены характеристики теоретических основ инструментальных жанров күү народной музыки: лады, метры, ритмы, музыкальные формы;

- показаны эволюционное развитие народных инструментальных наигрышей и музыкальный анализ жанров кыргызских күү.

Область применения результатов исследования. Диссертационные материалы, теоретические и мировоззренческие положения, результаты музыковедения, культурологии, фольклора, этнографии и др. б. могут быть использованы в исследовательской деятельности. Материалы, основанные на научных результатах современной музыкальной культурологии, способствуют использованию исследований в различных областях искусства и музыки.

SUMMARY

Dissertations of Korpobaeva Mariyam Kerimalievna on the topic: "Culturological aspects of the genre of the Kyrgyz folk instrumental kuu" submitted for the degree of candidate of cultural studies, specialty 24.00.01 - theory and history of culture

Key words: musical culture, musical creativity, traditional music, musical heritage, instrumental performance, musical genres, artistic creativity, performing culture, musical environment, musicology, cultural studies, instrumental studies.

The object of the research is the consideration of the genre of the Kyrgyz folk instrumental kuu (play) from the cultural aspect. The subject of the research is the historical path of formation of the traditional Kyrgyz folk musical culture, the place of the kuu genre in the national culture, the evolution of the instrumental genre kuu.

Purpose and objectives of the study. The main purpose of the dissertation work is to describe the genre features and evolution of the Kyrgyz folk instrumental tunes based on the analysis of cultural studies, the theoretical foundations of the genre, and the analysis of komuz tunes.

Research methods. A systematic method is included, aimed at studying the issues considered in the dissertation in documentary materials, and the dialectical method is used.

The scientific novelty of the research is determined by the first consideration of the following issues of folk musical performing arts:

- the first development of instrumental music in the Kyrgyz musical culture;
- one of the first special studies related to the cultural studies of folk instrumental music. The features of the historical development of the instrumental genre kuu in folk music are shown;
- showing melodic creativity in folk music in a historical and cultural context, attaching importance to its place in national culture;
- the characteristics of the theoretical foundations of the instrumental genres of kyy folk music are considered: modes, meters, rhythms, musical forms;
- shows the evolutionary development of folk instrumental tunes and musical analysis of the genres of the Kyrgyz kyy.

Scope of the research results. Dissertation materials, theoretical and ideological positions, results of musicology, cultural studies, folklore, ethnography, etc. b. can be used in research activities. Materials based on the scientific results of modern musical cultural studies contribute to the use of research in various fields of art and music.

Ченемн 60x84 1/16.
Колөмү 1,5 б.т. Караз офсет.
Офсеттик басуу. Нускасы 100.

ЖИ «Сарыбаев Т.Т.»
Бишкек ш., Манас к., 101
т. 0 708 058 368

